

Člověk a jeho vztah ke světu v hippokratovských spisech
Hynek Bartoš (FHS UK) - Brno 3/3/2009

1. „Lidé žádají v molitbách od bohů zdraví, ale neuvědomují si, že mají sami v sobě takovou moc.“ (Démokritos, B 234)
2. „Každá nemoc má vlastní přirozenost (*fysis*).“ (O vzduchu, vodách a místech, 22)
3. „Nic nevzniká bez přirozené příčiny (*aneu fysios*).“ (O vzduchu, vodách a místech, 22)
4. „Dále se domnívám, že o *fysis* nemůžeme poznat nic určitého odnikud jinud než z lékařství... Zkoumáním (*historia*) založeným na medicínském přístupu mám na mysli znalost toho, co je člověk (*ti esti*), z jakých příčin (*aitiai*) se rodí a přesné zkoumání všech dalších aspektů. Připadá mi proto nezbytné, aby lékař znal *fysis* a usilovně se snažil, aby ji poznal, jestliže hodlá plnit své povinnosti. Jak na lidskou přirozenost působí pokrmy a nápoje, jaká je přirozenost ve vztahu k činnostem (*epitēdeumata*) a jak která činnost na koho působí.“ (O starém lékařství, 20, přel. J. Daneš /upraveno/)
5. „Tvrdím, že ten, kdo chce správně pojednat o lidské životosprávě (*diatē*), musí nejdříve znát a rozpoznat přirozenost (*fysis*) člověka jako celku. Musí znát, z jakých původních částí se skládá, a také rozpoznat, jakými z nich je ovládána. Pokud by totiž neznal její původní složení, nebyl by schopen poznat, co z jednotlivých částí vzchází; pokud nerozpozná, co je v těle vládnoucí, nebude s to poskytnout člověku to, co je mu prospěšné.
To má tedy autor znát, a kromě toho účinek všech pokrmů a nápojů, které užíváme, a to jak ten, který je jim vlastní na základě přirozenosti (*fysis*), tak ten, který jim vnutí lidské umění (*techné*). Je totiž třeba vědět, jak zmírnit vlastnosti těch potravin, které jsou silné od přirozenosti, a jak slabým dodat sílu pomocí umění, vždy když v každém jednotlivém případě nastane vhodný čas (*kairos*).
I když je toto vše již známé, péče o člověka není úplná, protože člověk není zdravý jen díky jídlu, pokud mu chybí tělesná námaha. Přestože mají pokrmy a tělesná námaha protikladnou povahu, společně přispívají ke zdraví. Námaha přirozeně rozkládá to, co je v těle, pokrmy a nápoje naplňují to, co je vyprázdněné. Je tedy třeba, jak se zdá, rozpoznat dosah tělesné námahy, a to jak té přirozené, tak té násilné, a také to, která z nich přispívá k tělesnému růstu a která k úbytku.
A nejen to; je dále třeba rozpoznat přiměřenost námahy vůči množství potravy, přirozenosti člověka, stáří těla, ročním dobám, změnám větrů, poloze místa, ve kterém lidé žijí, a vůči povaze toho kterého roku. Je třeba také poznat východ a západ hvězd, aby člověk věděl, jak hlídat změnu a přemíru v jídlu, pití, vzduchu a veškerém životním prostředí, z nichž lidské nemoci pocházejí. Ale i když je toto všechno rozpoznáno, není objev dostatečný. Kdyby totiž navíc bylo možné objevit pro každý jednotlivý případ (*fysis*) i správnou míru jídla a přiměřené množství námahy, bez nadbytku nebo nedostatku, pak by bylo přesně objeveno lidské zdraví. (O životosprávě, I.2)
6. „Neboť to, co unikne pohledu očí, je ovládnuto zrakem mysli (*gnómé*). Co nebylo včas zpozorováno a trápí nemocné, není zaviněno lékaři, ale přirozeností pacienta (*fysis tú noseontos*) a přirozeností nemoci (*fysis tú nosématos*).“ (O lékařském umění, 11)
7. „Přirozenosti (*fysies*) jsou lékaři nemocí. *Fysis* si sama najde východiska, nikoli z myšlenkové úvahy (*ex dianoiés*). Tak je tomu například při mrkání, nebo jakým způsobem slouží jazyk [řeči], a všech dalších podobných případech. Ačkoli neškolená, *fysis* i bez ponaučení činí to, co je třeba. Slzy, nosní hlen, kýchnutí, ušní maz, ústní sliny, zvracení, nádech a výdech, zívnutí, kašel, škytavka, pokaždé jiným způsobem.“ (O epidemiích, VI.5)
8. „Přirozenost (*fysis*) si vystačí ve všem a se vším.“ (O výživě, 15)

9. „Takový je [úkol] lékařství: utrpení zbavovat a odstraňováním příčin bolesti uzdravovat. Přírozenost sama (*hé fysis automaté*) tyto [věci] poznává. Když člověk sedí, je namáhavé vstát, když se hýbe, je namáhavé se zastavit. I jiné [věci] má přírozenost (*fysis*) společně s lékařstvím.“ (*O životosprávě*, I.15)

10. „Zvyk (*nomos*) a přírozenost (*fysis*), kterými konáme vše, byť souhlasné, spolu nesouhlasí. Zvyk si lidé ustanovili sami pro sebe, aniž by znali to, čeho se týká, přírozenost všeho však uspořádali bohové. Cokoli ustanovili lidé, nikdy nezůstává totéž, ať už správné nebo nesprávné; cokoli však ustanovili bohové, je vždy správné. Tím se liší to, co je správné, od toho, co je nesprávné.“ (*O životosprávě*, I.11)

11. „Samci všech živočišných druhů jsou teplejší a sušší, samice vlhčí a chladnější, a to z těchto důvodů: Na začátku (*ap' archés*) se každé z obou pohlaví v takových podmínkách rodí (*egeneto*) a díky nim roste (*auxetai*). Po narození samci vedou namáhavější životosprávu (*téisi diatéisin*), a tak jsou zahříváni a vysoušeni, zatímco samice užívají životosprávu vlhčí a volnější, navíc každý měsíc očišťují své tělo od tepla.“ (*O životosprávě*, I.34)

12. „Co se týče nestatečnosti a nemožnosti lidí, že totiž obyvatelé Asie jsou méně bojovní než Evropané a že jejich mravy jsou mírnější, toho jsou největší příčinou doby roční, jež neprojevují se velkými změnami a sice ani přílišným horkem ani zimou, zůstávajíce si stále podobné. U obyvatel nejsou tedy možná přílišná vzrušení mysli (*gnómé*) ani silné proměny těla (*sóma*), ze kterých povaha divočí nabývá více neústupnosti a ohně, než když člověk trvá stále v témž stavu. Neboť stálé změny všeho to jsou, jež povzbuzují mysl (*gnómé*) člověka nedovolující mu být nečinným. Pro tyto uvedené příčiny a pak ještě vlivem zákonů (*nomoi*) zdá se mi, že je nestatečný rod asijský. Vždyť skoro všechna Asie ovládána je králi. Tam zajisté, kde lidé nejsou svými pány a nejsou samostatní, nýbrž jsou ovládáni jediným člověkem, neobrací se snaha jejich nikdy k tomu, aby vycvičili se ve válečnictví, nýbrž aby nezdáli se být bojovnými. Neboť nebezpečí nejsou tu stejná: museli by táhnout do pole, snášet útrapy a dokonce i život obětovat jsouce k tomu donuceni svými vládci a jsouce vzdáleni od dětí, ženy a ostatních přátel. A kdyby vykonali i skutky znamenité a statečné, jenom vládcové z nich vzrůstají a mohutnějí; nebezpečí a smrt sklídí však jenom oni; mimo to pozemky těchto lidí nutně pustnou válkami a nečinností. Protož jestliže kdo od přírody (*fyseí*) nadán by byl mužností a srdnatostí, změnil svoji mysl (*gnómé*) působením zákonů (*nomoi*). Nejlepším důkazem (*tekmérion*) toho je, že všichni národové v Asii, Helénové jako barbaři, kteří nemají vládců, nýbrž jsou samostatní a sami pro sebe se namáhají, jsou ze všech nejbojovnější; neboť veškerá nebezpečí podstupují jen pro sebe, jen jim připadají úspěchy statečnosti, rovněž tak jako škoda ze zbabělosti. Shledáš zajisté, že i Asiáté liší se od sebe, jedni že jsou lepší, druzí pak horší; toho však jsou příčinou jenom změny ročních dob, jak jsem již napřed vysvětlil.“

(*O vzduchu, vodách a místech*, 16, přel. O. Schrutz /upraveno/)

13. „Pominu, v čem se liší národy jenom nepatrně od sebe, a vypovím, v čem se odlišují podstatně, ať už se to týká povahy (*fysis*) nebo zvyku (*nomos*). Nejdříve tedy o dlouhohlavcích. Žádný jiný národ nemá podobných hlav. Zprvu zvyk (*nomos*) byl hlavní příčinou prodloužení hlavy, nyní pak i povaha (*fysis*) přizpůsobila se zvyku (*nomos*); neboť považovali lidi, kteří měli dlouhou hlavu, za nejurozenější. Zvyk ten byl vykonáván takto: ihned, jakmile dítě se narodilo, dokud tělo bylo ještě jemné a hlava poddajná, přetvářeli ji rukama a nutili rozšířit se do délky přikládajíce obinadla a jiné příhodné nástroje, jimiž zkažena byla přírozená kulatost hlavy a délka se zvětšila. Z počátku tedy působil zvyk, že nátlakem vznikl takový zjev, který pak později přeměnil se v přírozenou povahu, takže zvyku již nikterak potřeby nebylo. Přichází totiž sémě ze všech částí těla, ze zdravých zdravé, z chorobných pak chorobné. Když tedy pocházejí od holohlavých opět holohlaví, od modrookých modroocí, z rodičů hrbatých obyčejně opět mrzáci, a když i u jiných podob totéž platí pravidlo, co brání tomu, aby z lidí dlouhohlavých pocházeli dlouhohlavci? Nyní však nestává se to tak jako dříve, ježto tento zvyk již nepanuje pro styk s jinými národy.“

(*O vzduchu, vodách a místech*, 14, přel. O. Schrutz /upraveno/)